

УДК 57.061:591.5

Г. М. Воскобойник, О. М. Піндрус

*Київський національний університет ім. Т. Шевченка
Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ЗООЛОГІЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ: ПРОБЛЕМА ТЛУМАЧЕННЯ

На матеріалі різних груп тварин показано, що багато таксономічних назв містять певну характеристичну інформацію (зокрема екологічну) про свій об'єкт. На відображення середовища існування виділено чотири граматичних способи (кореневий, суфіксальний, префіксальний, відмінковий). Оскільки цими ж способами утворюються й таксономічні назви на відображення інших співвідношень (спорідненість, схожість, тощо), обґрунтовується важливість спеціального аналізу змістовності номенклатури. Вводиться поняття номенклатурної латини.

It is demonstrated on a material of different animal groups that many taxonomical names hold some ecological information on its objects. Four grammatical modes are discerned on designating of habitat. Actuality of special analysis of taxonomical names sense is emphasized. The concept of Nomenclatural Latin is proposed.

Вступ

Латинські наукові назви тварин і їх груп різного рангу виконують перш за все номінативну функцію, маючи однозначно вказувати таксономічну належність свого носія, об'єкта. Але з думкою Джеффрі, що «назва – це просто умовний символ або шифр, котрий дає можливість посилатись на той чи інший таксон» [11, с. 19], погодитись важко, оскільки хоч і не всі, але чимало назв несуть певні відомості про об'єкт. Тим самим вони приймають на себе крім основної номінативної ще й додаткову, інформативну функцію. Насамперед це стосується тих, які відображають особливості самого об'єкта, але й інші, наприклад, на честь видатних осіб чи міфологічних персонажів можуть містити якісь цікаві, корисні відомості. На жаль, через відсутність знання навіть основ латини вони лишаються для більшості закодованими й тому недоступними.

Розуміння ж змісту назви може сприяти кращому, ефективнішому її запам'ятовуванню й узагалі більш свідомому, слушному використанню. Відповідно до цього номенклатуру варто розглядати та сприймати не як абстракцію, просто умовне позначення певного таксону, а підходити з намаганням, принаймні спробою, зрозуміти її значення. Це збагачуватиме її інформативність і самого користувача. Тут суттєву допомогу біологам можуть надати фахівці з класичної філології, отримуючи разом із тим і для себе потрібні матеріали й відомості. Отже, можна розраховувати, що співпраця в даній галузі має значні перспективи та обіцяє бути взаємно корисною та плідною.

© Воскобойник Г. М., Піндрус О. М., 2005

Розпочата в цьому напрямку на матеріалі денних метеликів України робота з епонімії, етимології, семантики, тобто змістовності, їх таксономічних назв завдяки значному об'єму, природності цієї групи, виявила деякі закономірності, як суто лінгвістичного характеру, так і стосовно особливостей утворення самої зоологічної номенклатури [4; 5]. У свою чергу це дозволило ширше побачити проблему, конкретизувати окремі її аспекти та завдання, цілеспрямовано підбираючи матеріал по інших групах тварин.

Матеріал і методи дослідження

Матеріалом для аналізу були таксономічні назви багатьох груп тварин, переважно безхребетних, як вільноіснуючих, так і асоційованих (симбіотичних). Визначення мовної належності та перекладу назв зроблено за словниками класичних мов [10; 12], граматичних форм – за посібниками [8; 13].

Результати й обговорення

Таксономічні назви можна поділити на дві категорії: характеристичні, які відбивають певні особливості об'єкта, та нехарактеристичні, що не пов'язані з жодною його властивістю чи ознакою – назви на честь вчених, міфологічних персонажів. У літературі вони позначаються також як інформативні та індіферентні [8, с. 36], або смислові та індіферентні [13, с. 188–190]. Утім, і останні інколи можуть асоціативно відображати деяку особливість об'єкта, приймаючи таким чином характеристичну функцію. Відомий приклад – напівмікроскопічні рачки-циклопи, що мають лише одне око, як і їх епонім – міфологічні велетні.

Серед характеристичних назв у свою чергу варто розрізняти дві групи:

- за зовнішніми ознаками (розмір, будова, забарвлення), які розглядаються тут лише для порівняння, або якщо мають якесь екологічне значення;
- за екологічними особливостями, які й є предметом даної роботи.

Серед розглянутих 342 лексичних одиниць таких налічується 35, тобто 10 %. Це переважно видові назви, оскільки відображені ними риси звичайно досить тонкі й навіть близько споріднені види за ними різняться. Вони стосуються трьох аспектів екології: поведінки, місцепомешкання (біотопу) та живлення (кормова рослина гусени), відповідно до чого й розділені на три групи.

Про особливості поведінки говорити можна лише досить умовно, оскільки покладені в основу відповідних назв риси надто загальні, а деякі з них можуть стосуватись ледь не всіх видів цієї групи, як *Hyponomephele* (гр. – підхмарниця), та *hyperantus* (гр. – понадквітник). Дещо конкретніші дві інші назви цієї групи: *Ochlodes* (гр. *ochlo:de:s* – неспокійний, метушливий) та *Neptis* (гр. *ne:pte:s* – стриманий), що відображають особливості їх польоту.

Назви за характером місцевості (біотопом, ландшафтом) походять від невласних назв із певним екологічним змістом, хоча б і досить загальних (ліс, поле, болото, тощо), на відміну від географічних, що походять від власних назв, але інколи також можуть нести деяку інформацію екологічного характеру. До них належать видові епітети (тобто друге слово біномена) *Pamphilida silvicola* та *Thymelicus sylvestris* – обидва з однаковим значенням лісовий (лат. *silva* = *sylva* – відпов. римське і середньовічне – ліс); *Neptis rivularis* (лат. *rivus* – струмок, поточок) – струмковий, *Hipparchia fagi* (лат. *fagus* – бук) – бучний, бучинний. А також родова назва *Pontia* (гр. *pontos* – море) – морський, приморський та підродова *Agrodiaetus* (гр. *agros* – поле, рілля, *diaita* – уклад, спосіб життя, місцеперебування), тобто мешканець полів.

Особливої уваги серед них заслуговує *silvicola*, оскільки утворена найбільш загальним у латинській номенклатурі способом позначення середовища, помешкання – за допомогою кінцевої морфеми *-col-* (від лат. *colo* – мешкати, жити, населяти). З її допомогою утворена ще одна з розглянутих назв метеликів, підвидова *Melitaea (Mellicta) aurelia petricola* (гр. *petra* – скеля), тобто скельна, така що живе серед скель. Але автор [18, с. 91] вказує як типові місцезнаходження підвиду Ай-Петринську яйлу у Криму й, отже, можливо назву варто вважати скоріше географічною, що походить від назви гори.

Цією ж морфемою позначають прилученість не лише до власне біотопічних одиниць, як у наведених випадках, а й до будь-яких дрібних підрозділів середовища. Зокрема, оскільки середовищем існування можуть бути й самі організми, в яких оселяються інші, дрібніші істоти, назви останніх досить часто утворюються саме таким чином на відображення особливостей їх помешкання.

Як приклад – два види круговічастих інфузорій з родини *Trichodinidae* (= *Urceolariidae*), всі представники якої ведуть спосіб життя, асоційований з іншими тваринами. *T. urinicola* (від лат. *urina* – сеча), буквально «мешканець сечі» – знайдена у сечовому міхурі тритонів [15, с. 100]. *T. astericola* (від гр. *astron* – зірка), буквально «мешканець зірки», знайдена на поверхні тіла морських зірок [15, с. 95]. Некоректно було б перекладати цю назву як «зіркова, зірчина», тобто належна зірці. Тим більш неправильним є авторський переклад «зірчаста», що означає зовнішній вигляд, форму. Отже, у першому з прикладів середовище позначене за органом, тобто локалізацією; у другому – за хазяїном.

Із тим же значенням належності до середовища в номенклатурі вживається й морфема *-bius, a, um* (від гр. *bio* – жити). Наприклад, назви кількох родів молюсків: *Hydrobia*, *Thalassobia*, *Psammobia*, перші частини яких мають значення відповідно вода, море, пісок. Останній з прикладів ілюструє ще й можливу невідповідність назви природі об'єкта: «Незважаючи на назву (слово «псаммобія» означає «що живе у піску»), вони надають перевагу мулистим ґрунтам» [14, с. 103]. Значно рідше передача цього змісту забезпечується через морфему, використану в розглянутому вище прикладі *Agrodiaetus*.

Але для відображення в номенклатурі середовища використовуються й інші граматичні форми. Дуже часто видовий епітет являє собою родовий відмінок назви об'єкта як середовища (хазяїна, органа, тощо). Приклад за локалізацією – *T. oviducti* – тобто яйцеводна, оскільки мешкає у яйцеводах ската. Тому переклад назви у С. М. Костенко [15, с. 66] «яйцевидна» невірний, як і ряд інших в її роботі, на що вказували Г. А. Штейн і Т. В. Бейер [21, с. 244]. Приклади назв, утворених тим же способом за хазяїном – *T. esocis* (щука), *T. ranae* (жаб'яча), *T. scorpenae* (скорпенова) [15, с. 85, 96, 100], *T. percae* (окунева) [19, с. 336].

Ще один спосіб утворення назв, які позначають прилученість до певного середовища – суфіксальний. В цій же групі є приклади, які можуть розглядатись як паралельні, порівняльні до вже наведених, оскільки утворені від тих же коренів. За хазяїном, тим же, що у попереднього виду – *Trichodinella percarum*. За локалізацією – *T. urinaria* (сечова), що мешкає на стінках сечового міхура і в сечоводах того ж таки окуня, рідше у судака [15, с. 93]. Доречно сказати, що в сечовому міхурі локалізується й уже згадувана *T. ranae* (жаб'яча). Приклад назви, утвореної цим способом за біотопом – вищенаведена *Thymelicus sylvestris*.

Адекватно відобразити повну сукупність хазяїв у таксономічній назві вдається дуже рідко. Так, *Trichodinella percarum* (окунева), відома від близько 30 видів із кількох рядів прісноводних риб [15, с. 119]. Це ж стосується й назв за локалізацією:

T. urinaria крім сечового міхура та сечоводів знайдена також на зябрах, плавцях, у носовій порожнині карася та плоскирки [15, с. 93].

Нарешті відображення в таксономічній назві середовища існування може здійснюватись за допомогою префіксів, що позначають просторове положення: епі- (по, на), ендо-, енто- (в, всередині), пері- (поруч) тощо. Наприклад, родова назва інфузорії *Entorhipidium*, мешканця травної системи морського їжака [20, с. 120] утворена від його назви.

Отже, як видно з прикладів, таксономічна назва за середовищем може утворюватись від слова, яке його позначає кількома граматичними способами:

- кореневою семантичною морфемою;
- суфіксами (умовно-семантичними);
- формою (закінченням) родового відмінка належності;
- префіксами, що відображають просторову зближеність.

А крім того, як буде показано далі, принаймні першим і четвертим способом такі назви можуть бути утворені також від назв споріднених таксонів.

Вже з самого різноманіття засобів словотворення постає проблема правильного розуміння, тлумачення даної групи таксономічних назв. Ще більше вона поглиблюється, оскільки ті ж самі способи використовуються і для виразу ценотичних відносин.

Зокрема, одні таксономічні назви утворюються від інших для відображення систематичної спорідненості (відмінності) між ними. Особливо часто це чиниться на родовому рівні й переважно за префіксальним способом. Щоправда, префікси в цьому випадку переважно інші, ніж для позначення екологічних особливостей, але, оскільки головним чином також мають значення відносності, назви принципово різного значення зовнішньо розрізняти важко.

Найуживаніші в такому значенні префікси *allo-*, *eu-*, *neo-*, *paleo-*, *para-*, *pseudo-* тощо. Так, серед денних метеликів України є пари родів, у кожній з яких назва другого походить від першого, що додатково підтверджується роком опису, як наведено далі: *Lycaena*, 1807 та *Neolycaena*, 1890; *Chazara*, 1893 та *Pseudochazara*, 1951. Тим же способом утворені назви підродів у роді *Hipparchia*: крім номінативного це ще *Parahipparchia* та *Neohipparchia* [18].

Для вільноіснуючих тварин особливих труднощів із тлумаченням подібних назв виникати не повинно, хоча й тут вони бувають. Так, у систематично віддалених групах існує чимало назв, що містять спільні морфеми. Приміром, роди *Strongylus*, *Metastrongylus*, *Protostrongylus*, *Trichostrongylus* тощо належать до одного підряду нематод (круглих червів) [22, с. 284–291], тоді як *Panstrongylus* – комаха, клоп, *Strongylosoma* – багатоніжка [6, с. 115], *Strongylocentrotus* – морський їжак [3, с. 196] (гр. *strongylos* – круглий) [12.], *Pyrgus* – метелик, *Eupirgus* – голотурія, *Potamopyrgus* – черевоногий молюск.

Особлива ж складність виникає в групах, що включають як вільні форми, так і різним чином асоційовані (симбіонтні). Тоді з префіксом просторового відношення може сполучатись як назва спорідненого таксону (згадувана вище інфузорія *Entorhipidium* з морських їжаків), так і того, що виступає хазяїном, тобто середовищем. Наприклад, споріднені до *Amoeba* роди *Endamoeba* та *Entamoeba*, представники яких мешкають в різноманітних тваринах. Зокрема, *Endamoeba apis* уражує бджіл [7, с. 22], а *Entamoeba histolytica* живе в кишці людини, викликаючи дизентерію [7, с. 19, 24–30]. Отже, у другому випадку назва відображає як спорідненість (через назву таксону), так і характер середовища (через префікс), хоча й досить абстрактно. У першому ж – лише середовище, але значно конкретніше, як певного хазяїна.

Подібне утворення одних таксономічних назв від інших – коли замість префікса в препозиції додається коренева морфема, що конкретно позначає певне середовище. Так, у різних групах тварин існують роди, чий назви утворені від назв споріднених або більш загальних груп із доданням однієї ж морфеми. Наприклад *psamm(o)* (гр. пісок) – на позначення їх прилученості до піщаних ґрунтів – чи то на суходолі, чи на дні водойм. Це, зокрема, мешканці пустель: гризун піщанка *Psammomys* (гр. *mys* – миша) [16, с. 255] та стріла-змія *Psammophis* (гр. *ophis* – змія) [9, с. 302], а також морський їжак *Psammechinus* [3, с. 196], нематода *Psammomermis* [2, с. 103 – 108] тощо.

Особливий випадок тут знову ж, коли середовищем виступає жива істота. Так, у паразита прісноводних гідр *Hydrumoeba hydroxena* у родовій назві друга морфема позначає таксономічну спорідненість, а перша – середовище, хазяїна [7, с. 19, 22]. А в назві близького тій же гідрі поліпа *Hydrichthyes*, який паразитує на морських рибах [7, с. 206], навпаки, перший із двох коренів позначає таксономічну спорідненість, а останній – хазяїна як середовище.

Співіснування таких таксономічних назв, надто схожих способом утворення, формою та навіть значенням окремих морфем, але з істотно різним загальним змістом, створює суттєву проблему для аналізу і тлумачення номенклатури. Отже, ці випадки потребують до себе особливої уваги, розуміння як граматичних особливостей назви, так і природи, життєдіяльності самого об'єкта.

Таксономічні назви, утворені від інших, можуть відображати також зовнішню схожість, інколи досить умовну, систематично віддалених об'єктів. Найчастіше це робиться за допомогою корневих і суфіксальних морфем, зі значенням подібності. Так, видова назва інфузорії *Trachelostyla pediculiformis* [24, р. 165, 303, 345] утворена від *pediculus* (лат. воша) і *forma* (лат. форма, вигляд), тобто вошовидна. Від того ж слова утворена і назва кліща *Pediculoides*, але вже за допомогою суфікса *oides* має аналогічне значення вошоподібна.

Інколи ж для відображення подібності вживається безпосередньо називний відмінок. Круговійчаста інфузорія *T. pediculus*, перший вид цієї родини, описаний Мюллером ще в 1773 році [24, с. 165], вільно пересуваючись поверхнею тіла хазяїна, ймовірно викликав асоціацію з вошею. Саме так пояснюють походження назви (лат. *pediculus* – воша) Штейн та Бейер [21, с. 244], заперечуючи тлумачення Костенко [15, с. 69] – ніжкоподібна.

Цей приклад змушує повернутись до позначення екологічного зв'язку через родовий відмінок належності. Оскільки у деяких латинських іменників III та IV відмін форма родового відмінка співпадає з називним [8, с. 95], це може справляти враження вживання саме цієї форми, а отже, відповідно до цього спричиняти неправильне розуміння назви. Це вже наведений приклад *Endamoeba apis*, (лат. *apis* – бджола), а також видові назви бліх *Ctenocephalides canis* та *C. felis* (лат. *canis* – собака, *feles* = *felis* – кіт), тобто відповідно собача та котяча – специфічні паразити цих хазяїв [23, с. 27–29].

Усталені таксономічні назви обговоренню не підлягають, але надалі для утворення назв від таких іменників краще вживати інші граматичні форми та засоби, оскільки неоднозначність може за подібністю спровокувати використання називного відмінка й там, де він із родовим, що мав би бути, не співпадає і, отже, значення буде невідповідним. Наприклад, важко сказати, що малось на увазі в назвах інфузорії *Epiclintes felis* (лат. кіт) [24, с. 68, 206, 282, 340] та коловертки *Dicranophorus esox* (щука) [17, с. 370, 372, 713], хоча в останньому випадку видовжений зубчастий щелепний апарат викликає відповідну асоціацію.

Як особливий випадок варто навести приклад дрібного червоного моллюска з північного узбережжя Чорного моря *Pseudopaludinella cygnea*. Його видовий епітет походить від таксономічної назви *Cygnus* – лебідь, до якого моллюск цей ніякого відношення не має, а названий так тому, що знайдений був, зокрема, на Лебедячих островах [1, с. 17].

Серед екологічних за змістом назв також багато фітонімів, тобто утворених від назв рослин, зокрема кормових. Для денних метеликів України таких назв визначено 21. Найбільша їх частка припадає на родини *Pieridae* (білани – 7 на 21 вид, тобто третина), *Lycaenidae* (синявці – 6 видових і єдина родова на 60 видів) та *Hesperiidae* (товстоголовки – чотири на 23 види). Метелики цих родин переважно не такі яскраві й показні, а, з іншого боку, різняться за кормовими рослинами гусені, що врешті й стає визначальною їх рисою. На відміну, наприклад, від родини *Nymphalidae*, де цих назв лише три на 44 види, оскільки її представники особливо різнобарвні й саме ця ознака переважно покладається в основу їх назв.

Але фітоніми не завжди позначають кормову рослину. Це може бути, поперше, відображення біотопу, типу рослинності, як, мабуть, у вже згаданому прикладі *Hipparchia fagi* – бучний, бучинний, оскільки гусінь буком не живиться. По-друге, може пояснюватись випадковим відловом метелика на якійсь з багатьох відвідуваних ним квіток, чи гусені на рослині, де вона переховувалась поза живленням. По-третє, похідна від рослини назва може означати забарвлення метелика, наприклад, у видових епітетах. *Colias crocea* – шафранна, яскраво-жовта, від назви рослини шафран, крокус, у якій такого кольору частини квітки, та *Leptidea sinapis* – гірчична, з жовто-зеленою нижньою стороною крил. Нарешті, ймовірно утворення назви, наприклад, за прізвиськом, яке походить від назви рослини.

Заклучення

Відображення екологічних особливостей об'єкта в таксономічних назвах, особливо в утворених від інших таксономічних назв, слід розрізняти від схожих лексично та за способом утворення, які позначають інші співвідносності. Найчастіше це позначення таксономічної спорідненості та безвідносної до неї зовнішньої схожості, інколи навіть умовної. Слід враховувати також можливість утворення назв від власних імен (географічних, особових), що походять від назв живих істот чи співзвучні їм, а також можливу невідповідність змісту назви реальним екологічним особливостям її носія.

Тому порушене в цій роботі питання не може бути зведене до простого перекладу назви, а потребує розуміння, знання як особливостей будови, життєдіяльності, так і граматичної форми, а разом із тим також врахування можливих помилок при наданні назви через недостатню підготовленість систематиків у галузі класичної філогії. Відповідно ця галузь становить проблему і заслуговує спеціального самостійного дослідження, яке має дати цікаві та корисні результати, особливо за умови творчої співпраці біологів і лінгвістів.

З отриманих результатів проглядає фрагмент загальної картини – не сумативної сукупності окремих назв, а цілісної системи номенклатури. Вона формується, підтримується і забезпечується завдяки різнобічним зв'язкам, залежностям, взаємобумовленостям, які поки що виявлені та розкриті лише частково, фрагментарно. На цій підставі видається правомірним говорити про біологічну номенклатурну латину як своєрідний міждисциплінарний мовний феномен.

Бібліографічні посилання

1. **Анистратенко В. В.** Новые данные о моллюсках голоценовых отложений Черного моря на Украине / В. В. Анистратенко, В. А. Присяжнюк // Вестник зоологии. – 1992. – № 5. – С. 15–21.
2. **Артюховский А. К.** Почвенные мермитиды: систематика, биология, использование. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. – 160 с.
3. **Баранова З. И.** Класс Морские ежи (Echinoidea) // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 2. – М.: Просвещение, 1988. – С. 188–200.
4. **Воскобойник Г. М.** Біологічна номенклатура як навчальний матеріал з екології // Сучасні проблеми екології. Матеріали I Міжнар. конф. молодих вчених. – Запоріжжя, 2005. – С. 270–274.
5. **Воскобойник Г. М.** Зоологічна номенклатура як носій екологічних відомостей / Г. М. Воскобойник, О. М. Піндрус // Біорізноманіття та роль зооценозу в природних і антропогенних екосистемах. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. – С. 249–251.
6. **Гиляров М. С.** Надкласс многоножки (Myriapoda) // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 3. – М.: Просвещение, 1984. – С. 111–121.
7. **Гинецинская Т. А.** Частная паразитология / Т. А. Гинецинская, А. А. Добровольский. – Т. 1. – М.: Высшая школа, 1978. – 304 с.
8. **Горностаев Г. Н.** Латинские названия животных и растений / Г. Н. Горностаев, Н. Н. Забинкова, Н. Н. Каден. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 148 с.
9. **Даревский И. С.** Семейство Ужеобразные змеи (Colubridae) // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 5. – М.: Просвещение, 1985. – С. 280–311.
10. **Дворецкий И. Х.** Латинско-русский словарь. 3-е изд. – М.: Русский язык, 1986. – 846 с.
11. **Джеффри Ч.** Биологическая номенклатура. – М.: Мир, 1980. – 120 с.
12. **Древнегреческо-русский словарь.** В 2 т. / Сост. И. Х. Дворецкий. – М.: Гос. Изд-во иностр. и национ. словарей, 1958. – 1905 с.
13. **Закалюжний М. М.** Латинська мова. – К.: Либідь, 2003. – 368 с.
14. **Зацепин В. И.** Класс Двустворчатые моллюски (Bivalvia) / В. И. Зацепин, З. А. Филатова, А. А. Шилейко // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 2. – М.: Просвещение, 1988. – С. 65–112.
15. **Костенко С. М.** Урцеоларіїди (Перитрихи, Мобілії) / Фауна України. – Т. 36, вип. 4. – К.: Наукова думка, 1981. – 148 с.
16. **Кузякин А. П.** Отряд Грызуны (Rodentia) / А. П. Кузякин, П. П. Второв, Н. Н. Дроздов // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 7. – М.: Просвещение, 1989. – С. 182–267.
17. **Кутикова Л. А.** Коловратки фауны СССР (Rotatoria). Подкласс Eurotatoria. – Л.: Наука, 1970. – 744 с.
18. **Некрутенко Ю. П.** Булавоусые чешуекрылые Крыма. Определитель. – К.: Наукова думка, 1985. – 152 с.
19. **Определитель паразитов пресноводных рыб фауны СССР.** – Т. 1. Паразитические простейшие. – Л.: Наука, 1984. – 429 с.
20. **Полянский Ю. И.** Подцарство Простейшие или Одноклеточные (Protozoa) // Жизнь животных. – 2-е изд. – Т. 1. – М.: Просвещение, 1987. – С. 40–127.
21. **Штейн Г. А.** [Рецензия]: С. М. Костенко. Урцеоларіїди (Перитрихи, Мобілії). Фауна України. Т. 36, вип. 4. – К.: Наукова думка, 1981 // Паразитология. – 1983. – Т. 17, вып. 3. – С. 242–245.
22. **Шульц Р. С.** Основы общей гельминтологии / Р. С. Шульц, Е. В. Гвоздев. – Т. 2. Биология гельминтов. – М.: Наука, 1972. – 516 с.
23. **Юркіна В. І.** Блохи / Фауна України. – Т. 17, вип. 4. – К.: Вид. АН УРСР, 1961. – 152 с.
24. **Aescht E.** Catalogue of the Generic Names of Ciliates (Protozoa, Ciliophora) // Denisia. – 2001. – Vol. 1. – 350 p.

Надійшла до редколегії 30.09.05.